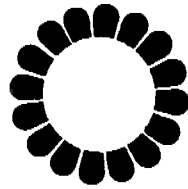

شهین - کامران مقدم

معلم دانشسرای عالی

« شرح حال مسعودی »

ابوالحسن و ابوالحسین، علی بن حسین بن هذلی (۱) در اواخر قرن سوم
هجری در بغداد بدنیا آمد و در سال ۳۴۵ هـ و بروایتی در سال ۳۴۶ هـ در
فسطاط مصر در گذشت.

یاقوت حموی در معجم الادب و مینو بسجدش عبدالله بن مسعود از صحابه پیغمبر
بود بدین سبب به مسعودی ملقب شده است. او از معاصرین شیخ صدوق و جد
مادری شیخ طوسی است.

ابن ندیم محل تولدش را مغرب ذکر می کند اما مسعودی خود در کتاب
مروج الذهب در مورد محل تولدش گوید: «معتدل ترین اقلیمها بابل است

۱ - هذلی منسوب به هذیل یکی از قبایل معروف عرب ، «اعیان الاشیعه»

که در آن متولد شده‌ام اگر چه ایام میان من و مولدم جدایی انداخته است ،
 تحصیلات خود را در بغداد مرکز معارف اسلامی قرن چهارم پیاپی
 رسانید و در ایام شباب بزم جهانگردی و تجربه آموزی بسیر و سیاحت از بغداد
 بیرون آمد و در این سیاحت اقطار مختلفه ممالک اسلامی را سیر نموده از
 فارس و کرمان دیدن کرد و قصد هند نمود و مدتی در آنجا اقامت کرد سپس
 به جزیره سیلان و ماداگاسکار رفت و از همین راه به عمان بازگشت و حوالی
 سوریه و شام و فلسطین و مصر و بلاد چین را سیاحت کرد و بدین ترتیب مسعودی
 بهترین سالهای عمر خود را شهر بشار و قریه بقریه سیاحت گذرانید و با
 دیدیک محقق احوال تاریخی و خصوصیات طبیعی و جغرافیایی مکان‌ها را یادداشت
 کرد و در سایه چنین تحقیقات آثار گرانبهایی پدید آورد.

ساحب ریاض العلماء نوشته است او مردی فاضل عالم، کامل، جامع، مورخ و
 مقبول قول نزد عامه و خاصه بوده است.

در باره مذهب او اختلاف زیادی دیده شده مروج الذهب شیهه بودن او
 را ظاهر نمیکند اما از کتاب اثبات الوصیه لعلمی بن ابیطالب، چنین برمی آید
 که شیعی مذهب بوده .

سید بن طاووس در کتاب النجوم خود مسعودی را جزو علماء شیعی مذهب
 علم نجوم ذکر کرده و گوید اگر چه در مروج الذهب نامی از تشیع نبرده
 اما شیعه بودن او مسلم است.

در کتاب اعیان الشیعه در مورد مسعودی چنین گفته شده است: «در همه
 علوم متبحر است، جغرافی دان، متکلم، فقیه، محدث، عارف به فلسفه و دانا به
 علم نجوم و اخلاق است و در این علوم تألیفاتی دارد».

مسعودی علاوه بر تاریخ و جغرافیا و فقه در طب نیز دست داشته و نامش
 در میان اطباء عصر خویش مذکور است بقول مسعودی کتاب اخبار الزمان و

۱ - مکرر - هذلی فرقه ایست که از معتزله و چون جمعی او را معتزلی
 (الاعلام الزرکلی) میخوانند بنا بر این نسبت هذلی دادن باو ممکن است
 مربوط به مذهبش باشد.

الوسط او هر يك مرکب از سی جزو میباشد واقماً جای بسی تعجب است که مسعودی چگونه توانسته است با وجود طول مدت سیاحت خود بتألیف چنین آثار مفصلی بپردازد. بیشتر آثار او در نتیجه انقلابات و حوادث زمانی ظاهراً معهود و ناپیوسته است از آثار تاریخی کتاب مروج الذهب بدست مارسیده است آخرین اثر مسعودی کتاب التنبیه و الاشراف است این اثر در لندن در سال ۱۸۹۴ منتشر شده است. وودویگر Vadvisger مستشرق آلمانی مدعی است که کتابی بنام اخبار الزمان در سال ۱۸۴۹ در صیبه بدست آمده که همان جلد اول کتاب بزرگ اخبار الزمان مسعودی است این کتاب در مصر بطبع رسیده است. بزرگترین اثر مسعودی محصول تحقیقات و تتبعات اوست که درسی جلد تنظیم شده است که البته بجز جلد اول بقیه از بین رفته است.

مسعودی خود اخبار الزمان را خلاصه کرده و کتاب «الوسط» را بوجود آورده است و خلاصه منقح و اثر مذکور که از حوادث روزگار مصون مانده بنام مروج الذهب در دست است. مروج الذهب در دو جلد و با بواب متعددی تقسیم شده است در مقدمه کتاب غرض از تألیف چنین بیان میشود:

«بظنر آمد در کتابی کوچکتر مطالب مفصل را مختصر و موضوعات نیمه مفصل را کوتاهتر کنیم....»

اگر در این باب تصویری رفته یا غفلتی شده بوزش میخواستیم که خاطر ما به سفر و یادیه پیمائی، بدریا و خشکی مشغول بود، و در جای دیگر گوید آنچه مرا بتألیف این کتاب در تاریخ و اخبار جهان و حوادث سلف از سرگذشت پیامبران و شاهان و موطن اقوام و ادار کرد پیروی از رفتار بود که عالمان کرده اند و حکیمان داشته اند تا از جهان یادگاری پسندیده و دانشی منظم و کهن بجای ماند.... و در این کتاب همه علوم و همه فنون تاریخ و رشته های حوادث را بتفصیل یا باجمال گفته یا بصورتی اشاره کرده و یا به تلویح در عبارتی گنجانیده ایم و هر که چیزی از معانی آنرا تحریف کند یا قسمتی از آنرا تعبیر دهد یا نکته ای از آنرا محو کند یا چیزی از توضیحات آنرا مشتبّه یا دگرگون یا واژگون یا تباه

یا مختصر کند و یا بدیگری نسبت دهد یا بیفزاید از هر ملت و فرقه باشد غضب و انتقام و بلایای سخت خدا چنان بر او فرود آید که صبرش ناچیز و فکرش حیران شود و خدایش انگشت نمای جهانیان و عبرت بینندگان و ضرب المثل اهل نظر کند و عطای خویش را از او بگیرد این تهدید را در آغاز و انجام کتاب خویش نهادم که مانع مردم هوسناک و شقاوت شمار شود خدای را بیاد آورند و از سر انجام خویش بیم کنند ،

کتاب مسعودی چنان تنظیم یافته که خواننده را خسته نمیکند از جهت شمول مواد بسیار غنی ولی از جهت نظم و ترتیب جالب توجه نیست، مشهود بر آنکه مسعودی در دوران زندگی خود اطلاعات زیاد کسب کرده لکن اینطور بنظر میرسد که برای تنظیم و تطبیق آنها وقت کافی نداشته است ، با تمام این او صاف از جهت علمی بسیار کنجکاو و دقیق است و محرك او در این کار علمی میل به تفحص و تجسس میباشد ، مسعودی همه چیز را میکاود، میپرسد، به بسیاری از مطالب از جمله به ادیان مختلفه به مردم به شعرو فیلسوفان بمسائل تاریخی و جغرافیایی و طبیعی ، به تجارت و سیاحت دلبستگی نشان میدهد مشتاق است که دور از حدود اسلامی نیز گردش کند، با علما و فضلا مناظره می کند ، کتابهای آنها را میخواند، بفلسفه یونان و هند قدیم اهمیت می دهد از مذهب و اجتماعات و اخلاق و عادات ملل مختلف اطلاعات موثقی بدست می آورد و هر گز دلش رضانمیدهد که در میان چهار دیواری علوم و مؤلفات اسلامی محصور باشد، در مورد تاریخ گوید: «ما گفته خویش را از دانشوران ایران گرفته ایم، و دقت و مراقبت ایرانیان را در نگارش تاریخ سلف ستوده است و باز چنین گوید: «ایرانیان بگفتار و کردار دلبسته اند ، دیگران فقط سخن می گویند و بگردار پای بند نیستند».

اروپائیان باو لقب هرودت عرب داده اند و بعضی دیگر اورا باپلینیوس یونانی تطبیق می کنند .

بسیاری از کتب مفصّاة الاسامی ذیل بدست ما نرسیده و بعضی از آثاروی که در بالا ذکر شد بطبع رسیده است.

اسامی کتب وی بقرار زیر است:

- ۱ - الابانة عن اصول الديانة في المقالات والديانات ۲ - اخبار الامم
- من العرب والمجم ۳ - اخبار الخوارج ۴ - الادعية ۵ - الاستبصار
- در امامت (شرح گفتار کسانی که در این زمینه طرفدار نص یا انتخاب بوده اند)
- ۶ - الاستذکار یما مر فی سالف الاعصار ۷ - الامانة في اصول الديانة .
- ۸ - الانتصار ۹ - الرسائل ۱۰ - البيان في اسماء الائمة ۱۱ - البيان
- في اسماء الله تعالى ۱۲ - تغليب الدول و تغيير الاراء والملل ۱۳ - جواهر
- الاخيار و ظرائف الاثار ۱۴ - حدائق الانهار في اخبار اهل بيت النبي المختار
- ۱۵ - حدائق الازهان في اخبار بيت النبي (ص) ۱۶ - خزائن الدين و سر العالمين
- (و در بعضی منابع) خزائن الملك و سر العالمين ۱۷ - ذخائر العلوم
- و ما كان في سالف الدهر ۱۸ - الصفون في الامامة ۱۹ - فنون المعارف
- و ماجرى في الدهور السوالف ۲۰ - القضايا والتجارب ۲۱ - المسائل
- و العلل في مذاهب و الملل ۲۲ - المسالك والممالك ۲۳ - مقاتل فرسان
- العجم ۲۴ - المقالات في اصول الديانات ۲۵ - سر الحياة (در طبیعت و فلسفه)
- ۲۶ - نظم الادلة في اصول الملة (مشمول بر اصول فتوی و قوانین احکام است)
- ۲۷ - طب النفوس (در علم اخلاق) ۲۸ - السياحة المدنيه ۲۹ - اثبات الوصية
- لعلي بن ابي طالب عليه السلام (در دست است و سندی است بر اثبات شيعه بودن او)
- ۳۰ - اخبار الزمان الكبير والاحوال الخاليتة و الممالك الدائرة (يك نسخه
- خطی بشماره ۸۲۹ در کتابخانه سلطنتی پاریس و يك نسخه فتوگراف بنوشته
- ذريعه در خزانه مصر موجود است) ۳۱ - التنبيه والاشراف (در جغرافيا
- و علم الاجتماع و مخصوصاً در جغرافياى انسانی و اثر محیط در انسان بسیار
- حائز اهمیت است) در مصر ولیدن چاپ شده است.

منابعی که در تهیه این شرح حال مورد استفاده قرار گرفته است :

- ۱ - ریخانة الادب محمد علی مدرس تبریزی جلد چهارم (۵۱۳۱۸)
- ۲ - معجم المؤلفین عمر رضا کحاله جلد هفتم (طبع ۲۲۲ و ۲۳ و ۲۴)
- ۳ - الاعلام خیر الدین الزرکلی جلد پنجم ص ۸۷ (دمشق ۱۳۷۸ هـ)
- ۴ - آداب اللغة العربیة جرجی زیدان جلد دوم (طبع مصر ۱۹۱۲) ص ۱۳ و ۱۴
- ۵ - الفهرست ابن اندیم جلد ۱ ص ۱۵۴ ۶ - کشف الظنون حاج خلیفه جلد ۱ ص ۳۳۶ ۷ - معجم الادباء یاقوت حموی جلد ۱۳ ص ۹۴ تا ۹۴
- ۸ - فوات الوفيات - الکتبی جلد ۲ ص ۹۴ ۹ - تاریخ ملل و دول اسلامی کارل بروکلمان ترجمه جزایری، ص ۲۳۰ ۱۰ - الذمیة آقا بزگ تهرانی جلد ۳ ص ۳۴۷ ۱۱ - اعیان الشیمة سید محسن امین جلد ۱ (چاپ بیروت ۱۳۷۷) ص ۱۹۸ تا ۲۱۳ ۱۲ - مروج الذهب و معادن الجواهر مسعودی جلد ۲ چاپ مصر ۱۳ - التنبیه و الاشراف مسعودی عربی
- با مراجعه به کتب ذیل آگاهی بیشتری در مورد مسعودی میشود بدست آورد:
- ۱ - سیر النبلاء الذهبی جلد ۱ ص ۱۴۱ ۲ - طبقات الشافعیة الشبکی جلد ۲ ص ۳۰۷ ۳ - النجوم الزاهرة ابن تفری بردی جلد ۳ ص ۳۱۵ و ۳۱۶
- ۴ - تذکرة الحفاظ الذهبی جلد ۳ ص ۷۰ ۵ - لسان المیزان ابن حجر جلد ۲ ص ۲۲۴ و ۲۲۵ ۶ - الفیاح المکنون بغدادی جلد ۱ ص ۱۸۳
- ۷ - فهرست الخدیویة جلد ۵ ص ۱۴۶ و ۱۴۷ ۸ - المحفوظات التاريخية ص ۷۵ ۹ - دائرة المعارف اسلامی جلد ۳ ص ۴۵۷ و ۴۵۸ ۱۰ - تذکره متبحرین ص ۴۸۶ ۱۱ - منتهی المقال ابوعلی ص ۲۱۲ و ۲۱۳ ۱۲ - منهج المقال میرزا محمد ص ۲۳۱ ۱۳ - روضات الجنات (مقدمه التنبیه و الاشراف) خوانساری ص ۳۷۹ تا ۳۸۲ ۱۴ - فوائد الرضویة (مقدمه مروج الذهب) عباس قمی جلد ۱ طبع پاریس ۲۷۷ و ۲۷۸